

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Римара Ігоря Володимировича «Стратегія і тактика III Інтернаціоналу в 1935-1943 рр.», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія

Обрана тема дисертаційної роботи Римара І. В. належить до тих актуальних проблем, висвітлення і оцінка яких дозволяє виявити рушійні сили і визначальні чинники, причетні до найбільшого загострення міжнародних відносин у світі та Європі, що призвели до Другої світової війни.

Застосувавши сучасні методи дослідження, критично проаналізувавши джерельну базу, залучивши нові архівні матеріали, автор спромігся подолати певні догматичні стереотипи щодо розвитку комуністичного руху, комплексно розглянути питання стратегії і тактики Комуністичного Інтернаціоналу (КІ), підготувати дослідження на належному фаховому рівні та з вагомими науковими висновками. Позиції автора посилюються й тим, що цілий ряд аспектів цієї проблематики ще недостатньо вивчені в історичній науці.

Насамперед потрібно відзначити вагому джерельну базу даної роботи, яку представляють провідні вчені колишнього СРСР, Росії та України, Франції, Британії, США, Німеччини, Італії, Австрії, Угорщини. Також слід відзначити використання публікацій фахівців Польщі, Чехословаччини, Югославії, Болгарії, внесок яких у висвітлення проблемних питань Комінтерну є помітним. І найголовніше, важливою складовою роботи є її архівні матеріали, що вводяться до наукового обігу вперше.

Автор на належному рівні проаналізував базові положення стратегії і тактики КІ, на основі яких формувалися основні механізми їх досягнення, підходи до організації роботи по їх впровадженню. У той же час тактика КІ висвітлена лише на окремих прикладах, діях та конкретних секціях КІ, не торкаючись універсальних принципів її функціонування. Це тому, що архівні матеріали про тактичну сферу діяльності штабу комуністичного руху, як і спогади її безпосередніх носіїв не підлягають обнародуванню. Йдеться про джерела фінансування діяльності КІ та керівних органів окремих компартій,

виготовлення та підробку документів і паспортів, розвідувальну і нелегальну діяльність у зарубіжних країнах, легенди і прикриття, кур'єрську мережу, інформаційно-пропагандистські диверсії, тісну співпрацю компартій з міжнародним відділом НКВС СРСР, про реалізацію переважно таємних акцій за кордоном, тактику розколу суспільства за класовою ознакою, конфронтаційні прийоми та методи забезпечення домінування у політиці єдиного робітничого, народного та національного фронтів.

Позитивної оцінки заслуговує авторська спроможність розкрити процес поступового перетворення КІ та його секцій на важливий інструмент реалізації зовнішньої політики СРСР, що завершилося переважно негативними наслідками у його багатогранній діяльності (с.17,18, 146-147).

Цілком логічним стало виокремлення автором двох основних періодів у діяльності міжнародного комуністичного руху та його штабу – ВККІ. Упродовж першого з них (20-і - початок 30-х рр.) боротьба безпосередньо спрямовувалася на підштовхування великих країн Заходу до нової імперіалістичної війни, перетворення її на громадянську та забезпечення перемоги соціалістичної революції у міжнародному масштабі, а також на звільнення поневолених народів від соціального, національного та колоніального гніту. Оскільки надії на чергову хвилю революційних потрясінь на початку 30-х рр. не справдилися, а ситуація набула небезпечного для СРСР розвитку, то ця стратегія була швидко замінена (с.26-27).

Сфокусувавши всю увагу на другому періоді діяльності КІ (1935 - 1943 рр.), Римару І.В. вдалося належним чином обґрунтувати причини прийняття іншої політики, що відповідала новим міжнародним умовам; об'єктивно проаналізувати рішення УІІ конгресу КІ, належно оцінити вагомість нової стратегії для його діяльності у нових обставинах. У даному контексті важливими є його висновки про те, що рішеннями VII Конгресу започаткувався різкий поворот від безкомпромісної позиції комуністів щодо лівих та центристських політичних сил до визнання необхідності співробітництва і порозуміння з ними на антифашистській платформі та політиці єдиного робітничого, народного і національного фронту. Рішення

конгресу про першочерговість захисту основ буржуазної демократії, оскільки вона була менш небезпечною від фашизму, стали дійсно стратегічними.

Досить обґрунтованими виглядають критерії про причини поділу на три під періоди діяльності КІ у 1935-1943 рр., спричинені змінами політичної ситуації (протидія домінуванню країн фашистської коаліції, вичікування у перший період Другої світової війни, активізація антифашистської діяльності у роки німецько-радянської війни).

На конкретних фактах переконливо доводиться як непросто було КІ працювати після прийняття нової стратегії, спрямованої на дотримання коаліційної політики антивоєнних і антифашистських сил, формування єдиного робітничого та народного фронту на антифашистській платформі. Так, попервах КІ активно вів боротьбу проти національних урядів, зокрема Британії та Франції, які оцінювалися головними розпалювачами та поширювачами «другої імперіалістичної війни»(с.131,134). Під впливом нової міжнародної обстановки КІ відмежувався від такої політики і зосередився на боротьбі за недопущення зближення країн Антанти та країн Осі на антибільшовицькій платформі проти СРСР, як і воєнної агресії проти нього будь-якого з цих двох блоків країн. Рішучі контрзаходи вживалися пізніше проти небезпеки, яку несло домінування коаліції Німеччини, Японії, Італії, Іспанії, Угорщини та інших союзниць для СРСР. Правильним є висновок автора про те, що не всі компартії відразу погодилися з новою політикою, особливо тих країн, які були скривджені Версальськими договорів (с. 67).

Позитивним у даній роботі є доведення того, що в діяльності КІ та компартій головна увага приділялася не лише основним центрам світової політики, де вирішувалася доля цивілізації, а й колоніальним та напівколоніальним регіонам і країнам: до складу КІ входили 69 компартій усіх континентів. Дисертант слушно вказує на особливості стратегії і тактики КІ щодо обох спрямувань. Для першого безпосереднім було зміцнення демократії, консолідація антифашистських сил і захист інтересів СРСР, а для другого першочерговими стояли питання ліквідації колоніального становища, сприяння подоланню відсталості та здобуття незалежності.

Належна увага приділяється висвітленню формування народного фронту у Франції та Іспанії, в яких умови для цього були сприятливими. Йдеться про перемогу 3-го травня 1936 р. лівих сил Народного фронту Франції (соціалісти, радикали, комуністи) на парламентських виборах. Наголошується, що компартія підтримувала уряд Франції, який діяв як демократична інституція при стабільній політичній системі, але на вимогу КІ відмовилася ввійти до його складу. Зроблено правильно висновки про те, що результати роботи народного фронту Франції, виявилися скромними (с.80-81).

Висвітлюючи громадянську війну в Іспанії у 1936-1939 рр. та позиції КІ, автор відзначає, що це було перше відкрите зіткнення між комуністами та націоналістичними силами за майбутнє не тільки цієї країни, а і Європи. У лютому 1936 р. переміг Народний фронт на чолі з соціалістами та комуністами. Позиції останніх були сильними. Але робота Народного фронту не набула конструктивного розвитку. Радикальні спроби більшовизації країни влітку 1936 р. спричинили повстання на чолі з військовими, яке переросло у затяжну громадянську війну. Автору вдалося розкрити причини поразки інтернаціоналістів Іспанії у боротьбі проти фалангістів на чолі з генералом Ф. Франко(с.4,50). Безкомпромісна тактика не дозволила зміцнити єдиний робітничий та народний фронт, закріпити коаліцію на демократичних цінностях. Репресії і червоний терор, запозичені з СРСР, стали однією з причин відтоку радикально налаштованих народних мас від республіканців і посилення націоналістичних сил цієї країни(с.91-92). Автором слушно наголошується, що підтримка з боку СРСР та КІ була неофіційною і надавалася дуже обережно на відміну від Італії та Німеччини, що забезпечувалася на державному рівні і всебічно. Й.Сталін не наважувався активно підтримувати республіканців, щоб не спровокувати війни (с.55). Це прискорило перемогу в Іспанії на початку 1939 р. правих сил, зате не викликало напруження у відносинах Німеччини та Італії з СРСР.

Висновки автора відповідають дійсності: політика народного фронту у Франції та в Іспанії зазнала невдачі значною мірою й тому, що відповідна до рішень КІ діяльність компартій цих країн була деструктивною (с.114).

Закономірним є те, що головна увага автора приділена також діяльності наступних компартій: Югославії, Болгарії, Чехословаччини, Франції, Польщі, Німеччини по формуванню антифашистського і національного фронту напередодні та у роки німецько-радянської війни.

Торкаючись Великого терору в СРСР у 1936-1938 рр. Римар І.В. у межах досліджуваної теми розкрив невідшкодовані втрати як серед радянських, так і комінтернівських керівників та лідерів комуністичних партій (с. 94-114), особливо компартій Польщі, Угорщини, Австрії, Німеччини, Югославії, країн Балтії. Це стало результатом не тільки неефективних і помилкових акцій у гострій боротьбі проти фашистського піднесення у Європі. Тоталітарний режим в СРСР на чолі з Й. Сталіним відіграв найбільш негативну роль у паралічі діяльності КІ та його комуністичних секцій. Разом з тим не можна забувати, що до усіх цих трагічних процесів був причетним й міжнародний фактор, зокрема й підривні акції нацистської Німеччини та її союзниць.

Римар І.В. також справився з досить складним завданням - висвітленням найскладнішого і найсуперечливішого періоду в історії Європи. Йдеться про серпень 1939 – червень 1941 рр., який був і залишається надзвичайно дискусійним, адже пакт Молотова - Ріббентропа приголомшив весь світ (с. 121). Автор доводить, що оцінка КІ початку Другої світової війни як «другої імперіалістичної війни», війни між двома групами капіталістичних країн, в якій СРСР був стороннім спостерігачем, що пожинав плоди (с.126), рішення про першочерговість боротьби компартій проти капіталізму, проти буржуазної диктатури передусім у власній державі (с.132), звинувачення Британії та Франції як головних винуватців війни у Європі (с.134,140-143), ревізія рішень УІІ конгресу КІ (с.170) і повернення до попередніх позицій в роботі КІ була глибоко помилковою (с.146). Такі оцінки тільки посилювалися у ході розгляду діяльності КІ під час радянсько-фінської війни, захоплення Німеччиною Франції, інших західних країн у 1940 р., повітряних атак проти Британії (с.145). Дисертант правий у припущенні, що мав місце пронімецький нейтралітет з боку СРСР та КІ у 1940-1941 рр. (с.145), який позначився

значними втратами для них: заборонаю КП у ряді країн, відмежуванням їх від КІ, репресіями, укладенням 27 серпня 1940 р. Троїстого пакту.

Автор прагне довести, що в умовах можливого формування єдиного фронту проти СРСР і з метою недопущення цього Й.Сталін, уклавши з Німеччиною пакт про ненапад, зруйнував цим самим можливості для реалізації умов Антикомінтернівського пакту. Після ліквідації Польщі агресивні плани Німеччини повернулися із сходу на захід, Москва на два роки ухилилася від прямої агресії. Лише після падіння західних країн, Франції, блокування Британії Гітлер міг повернутися до плану нападу на СРСР. Автор зазначає, що восени 1940 р. порушувалося питання про можливе приєднання СРСР до Троїстого пакту, а весною 1941 р. Й.Сталін висловився за розпуск КІ, щоб використати це як позитивний жест для можливих майбутніх переговорів з А.Гітлером (с. 168,215). Все це не отримало розвитку і винним у цьому був не радянський лідер. На той час СРСР, перенісши кордони західніше, зміцнюючи обороноздатність країни, уже й поглибив відносини з країнами Атлантики проти країн Осі. Не випадково після нападу Німеччини на СРСР відразу ж почала формуватися антигітлерівська коаліція. В усьому цьому Й.Сталін переслідував великодержавницькі інтереси СРСР.

Заключний, 4-й розділ присвячений діяльності КІ у роки німецько-радянської війни до його розпуску був для автора, мабуть, найлегшим для аналізу. Визначилися однозначні пріоритети діяльності КІ, які вірно відображені у роботі. Домінування принципів антифашизму, зміна формули війни імперіалістичної на вітчизняну і справедливу з точки зору СРСР, мобілізація міжнародних сил на захист і допомогу СРСР проти агресорів. Вся увага КІ зосереджувалася на об'єднанні народів задля забезпечення перемоги над фашизмом. Компартіям заборонялося агітувати маси за ліквідацію капіталізму та перемогу світової соціалістичної революції. (с.173-176). Вагоме місце відведено висвітленню подій у Югославії, Польщі та Франції, інших країнах Західної Європи, де антифашистській боротьбі властиві були принципи загальнонаціональної єдності (с.182-197). Стосовно Німеччини та її союзниць, то КІ переоцінював рівень невдоволення населення правлячими

режимами, тому заклики до їх повалення були несвоєчасними (с.187). КІ рішуче підтримував відновлення суверенітету усіх ліквідованих чи окупованих країн Європи, особливий акцент робився на зміцненні антифашистського фронту на широкій компромісній основі. Нічого не говорилося про майбутнє країн після завершенні війни.

Причини розпуску КІ, які обґрунтовано подані у роботі, є слушними. Це сприяло прискореному об'єднанню антифашистських сил у боротьбі проти держав Осі, зміцненню антигітлерівської коаліції та задовільненню вимог урядів Британії та США, які оцінювали КІ та компартії, як «п'яту колону» СРСР(с.217-218). Також відзначається, що ця акція була спрямована на забезпечення успіхів на Тегеранській конференції, відкриття Другого фронту, зміцнення співпраці Великої трійки на завершальному етапі війни та у післявоєнний період.

Розпустивши КІ офіційно, його діяльність продовжувалася в інших закритих формах. Про це стане добре відомо після закінчення війни, з початком комунізації країн Східної Європи, які потрапили у зону виключного впливу СРСР. Автор приділив певну увагу стратегії КІ після його розпуску, яка через 5 років частково реалізувалася. Після війни у всій Європі та й у світі мало місце значне піднесення комуністичних ідей. У країнах Східної Європи, які були звільнені Радянською армією, після перемоги народно-демократичних революцій формувалася соціалізм сталінської моделі.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Римара І.В., вважаємо за потрібне висловити ряд критичних зауважень та рекомендацій.

Не з вини автора даної роботи в історіографії відсутні матеріали про те, що діяльність КІ носила однозначне антивесальське спрямування. Це цілковито співпадало з позицією як СРСР, так і країн колишнього Четверного союзу, які зазнали поразки у Першій світовій війні і яким переможці - Франція та Велика Британія - нав'язали жорстокі мирні умови. Радянська Росія також була пригнічена умовами Версалю. Для усіх цих сторін об'єднуючим мотивом являвся антиверсаль. Запитання, чому такий вагомий

об'єднуючий фактор так легко було нівельовано і які країни отримали від цього найбільшу користь?

КП Франції, зокрема, ніколи словом не обмовилася про те, що саме Франція поставила у 1919 р. Німеччину у принизливе становище, за що отримала у відповідь у 1940 р. блискавичний розгром. Цій компартії нічого іншого не залишалося як просити у німецької окупаційної влади дозволу на відновлення видання свого друкованого органу Юманіте (с.154-156).

В історіографії бракує належних пояснень причин Великого терору в СРСР в умовах запровадження нової стратегії КІ. Адже нова стратегія підтримувалася як керівництвом СРСР на чолі із Сталіним, так і керівництвом КІ та зарубіжних компартій. Визначені сім ознак Великого терору, зроблені відомим філософом А.Медушевським (с.94), вагомі, але недостатні для отримання задовільної відповіді.

Важливим у дослідженні даної теми є справедливе відзначення автором великих успіхів КІ у тому, що фашистські сили у Франції, Британії та США не отримали широкої підтримки і були заборонені. Діяльність КП Франції була успішнішою серед країн Західної Європи, але після протидії уряду за оголошення війни Німеччині через агресію проти Польщі її було 26 вересня 1939 р. заборонено.

Хотілося б більше дізнатися, чому з боку зарубіжних компартій виявилася така нерішучість у засудженні Великого терору в СРСР, пакту 23 серпня 1939 р., четвертого поділу Польщі, агресії СРСР проти Фінляндії, країн Балтії?

Як пояснити те, що переможний на початку 1936 р. режим Франко в Іспанії не був фашистським, хоча упродовж років у тюрмах томилося до 2 млн. комуністів чи людей прокомуністичних поглядів.

Автору слід було б більше уваги приділити змісту статей Антикомінтернівського пакту від 25 вересня 1936 р. та таємної воєнної угоди, як додатка до нього, укладеному в Берліні між Німеччиною та Японією строком на п'ять років. Його зміст однозначно спрямовувався виключно проти СРСР. Це потрібно для того, щоб зрозуміти нікчемність аргументів

Ріббентропа, висловлених ним під час зустрічі із Сталіним-Молотовим у Москві 23 серпня 1939 р., що цей пакт «в цілому був спрямований не проти Радянського Союзу, а проти західних демократій» (с.168).

Трохи більше уваги варто було б приділити ставленню КІ до окупації СРСР трьох країн Балтії влітку 1940 р.

В окремих місцях зустрічаються опечатки, неточні формулювання. Так, замість вживаного терміну «національні компартії» краще вживати компартія такої-то країни. Назви компартій позначалися державними, а не національними ознаками.

А тепер про подолання ідеологічних штабів. Це не торкається даної дисертації. У міжвоєнний період кожен режим носив національну назву: в Італії – фашистський, у Німеччині – націонал-соціалістичний, в Іспанії – фалангістський, відповідні найменування режимів були у Румунії, Угорщині, Польщі, Словаччині, Хорватії. Але жоден з них не був німецько-фашистським. Їх, як і сталінський режим, об'єднує поняття тоталітаризму. Пора подолати ці стереотипи, щоб продуктивно поглиблювати дослідження у цьому напрямку.

Проте вказані зауваження загалом справили незначний вплив на в цілому якісний рівень дисертаційної роботи Римара І. В. Її зміст, фактологічний матеріал, теоретичні положення та висновки є науково обґрунтованими, належним чином аргументованими, відзначаються новизною підходів. Дисертація має комплексний й узагальнюючий характер і складає вагомий внесок у розвиток вітчизняної історіографії. Матеріали й публікації кандидатської дисертації у процесі дослідження не використовувалися.

Уважне вивчення змісту дисертації, автореферату та публікацій Римара І. В. дає підстави відзначити важливість методологічного, теоретичного і практичного значення виконаної роботи, а також стверджувати, що дослідження здійснене на належному професійному рівні, усі його розділи і підрозділи завершуються узагальненнями, що логічно випливають із змісту матеріалу і відповідають поставленим завданням, а сформульовані у них головні положення та висновки є вагомими, доведеними і самостійними, носять завершений характер. Об'єктивне висвітлення основних сфер

діяльності КІ та їх результатів в сукупності дозволило позитивно вирішити складну й актуальну науково-практичну проблему.

Слід також зазначити, що здобувач виконав вимоги ДАК МОН України щодо мінімальної кількості та обсягу публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Серед них сім публікацій у виданнях України та іноземних держав, які включені до міжнародних наукометричних баз, а також видрукувано 5 матеріалів науково-практичних конференцій, які торкаються даної теми дослідження.

Підсумовуючи вищевикладене, хочу відзначити, що дисертаційне дослідження Римара Ігоря Володимировича містить обґрунтовані й достовірні наукові результати та висновки і відповідає положенням пунктів 9 та 11 «Порядку присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України за №567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України за №656 від 19 серпня 2015 року та за №1159 від 30 грудня 2015 року), а його автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук,
ДУ «Інститут всесвітньої історії»
НАН України

 М. С. Держалюк

